

істини та методів проведення наукового дослідження, визнавав, що його гіпотетична праця має, перш за все, довершене бібліографічне підґрунтя, яке є необхідним та першовизнаним етапом і науковою, і інформаційно-оглядовою діяльності дослідника. Із захопленістю аналітика М. Грушевський відзначає: «Перекартковуючи ще раз, при написанні сеї книжки, праці наших давніших дослідників, серед котрих ми мали стільки глибоких і тонких умів, я мав нагоду багато разів з приємністю спинятись на їх поміченнях і гадках, які влучно вгадували те, що з повнотою чи значною ясністю вирисовується аж тепер, в світлі порівняльно-літературних, культурних і соціологічних дослідів» [2, 40].

Враховуючи методологічний постулат про складність процесу формування наукових теорій, посилаючись свідомо на концепцію І. Канта, вчений толерантно ставиться до наукових доробків своїх колег та представників європейської і американської наукової спільноти. Відмовляючись від цитування як методу доведення і критики авторської думки, за вимогами сучасної оглядово-аналітичної діяльності, М. Грушевський найчастіше застосовує метод аналізу наукових ідей, гіпотез, концепцій через характеристику потенціалу наукових шкіл, представників – однодумців, подання узагальненого висновку типу: «Соціологи, історики культури й господарства вже оцінюють відповідно се дивне на наш нинішній погляд і суперечне правилу «не мішати діло з безділлям» сполучення забави й інтеграції енергії в початках людської культури» [2, 61].

Метод групового реферування наукових джерел, застосований М. Грушевським в огляді, найбільш доречно використовується сьогодні в оглядових працях міжгалузевого спрямування, щоб обґрунтувати тенденції інтегративності знання ХХІ ст. Так, в роботі окремо подано характеристику історичних, філологічних, етнографічних, психологічних студій наукових шкіл Штайнтала-Вундта, Й. Вахлера, Й. Гердера, Гумбольдта, Ф. Буслаєва, О. Пипіна, І. Прижова, О. Веселовського, М. Максимовича, М. Костомарова, О. Потебні, М. Драгоманова, М. Ковалевського, Ф. Ніцше.

Які характеристики історії літературної словесності народу М. Грушевського дають підстави поєднати в ній ознаки наукової та інформаційної праці? Вчений з перших сторінок праці через аналіз змісту праць науковців різного галузевого спрямування намагається знайти методологічну основу для формулювання своєї гіпотези поєднання

усної та письмової літературної творчості в єдиному історичному центрі українознавства «літературі» та створити модель майбутньої теорії, тобто системи доказовості. В цьому контексті як представник гуманітарного знання, який чітко усвідомлює означену вже на початку ХХ ст. ієрархічну класифікацію наук за М. Дьюї, М. Грушевський об'єктивно оцінює місце філософії і шукає в її досягненнях підґрунтя своїм поглядам на рубежі нового століття. Таким підґрунтям стає «історія культури», включаючи і мистецьку творчість. В сучасній системі знання ця дисципліна означена як «культурологія»: «Мова, культ, мистецтво, словесна творчість і творчість соціальна, так як вони сплітались на ранніх стадіях культури як різні елементи того ж самого процесу соціальної еволюції людини», – визначив вчений предметну сферу нового філософського знання, що потребує визнання всіма істориками літератури [2, 54].

Визначені у «Вступі» і «Передньому слові» до праці «Історія української літератури» всі характерні ознаки тексту: форма, стиль, методи викладення матеріалу, суперечності, особливості джерельної бази, побажання є сутністю інформаційного аналізу вченого. Текст логічно закінчується формулюванням перспективи народження нового історично-літературного знання за основними законами «людської творчості» [2, 62]. За прогностичним висловом М. Грушевського закони передбачають «ритмічно-симетричний, гармонійний характер, котрий ми спостерігаємо від перших кроків людської творчості...» [2, 62]. Вчений, маючи високу інформаційну культуру, готує наукову спільноту України початку ХХ ст. до сприймання теорії циклічності розвитку світової цивілізації за умов еволюції гуманітарного знання третьої і подальших епох подвоєння інформаційних ресурсів.

1. *Блюменау Д. И.* Информационный анализ и синтез для формирования вторичного потока документов: учебно-практическое пособие. – СПб., 2002. – 235 с. 2. *Грушевський М. С.* Історія української літератури: В 6-ти т., Кн. 9. Т. 1 / Упоряд. В. В. Яременко; авт. передм. П. П. Кононенко; приміт Л. Ф. Дунаєвської. – К., 1993. – 392 с. («Літературні пам'ятки України»). 3. *Дулатова А. Н., Зиньовева Н. Б.* Информационная культура личности: учебно-методическое пособие. – М., 2007. – 176 с. 4. *Каган М. С.* Синергетика и культурология // Синергетика и методы науки. – СПб., 1998. – С. 201–219. 5. *Петрикова В. Т.* Національний образ інформаційного простору в сучасному глобалізаційному світоустрої // Українознавчий альманах. Вип. 1. Український образ світу: особливості у світовому контексті / За заг. ред. проф. М. Обушного. – К., 2009. – С. 206–209.

Валентина Піскун

Теоретичне осмислення українськості: особистісне і спільнотне

У статті розповідається про теоретичні засади української національної ідентичності, що визначається як українськість. Розглядаються процеси ідентифікації на прикладі особистого та спільнотного самовизначення.

The article tells about theoretical basis of Ukrainian national identity which is called Ukrainian features. Processes of national identification are examined on the examples of personal and communal self-identification.

Помаранчева революція в Україні (2004 – поч. 2005 рр.) стала своєрідним викликом не лише українському пострадянському суспільному поступу, а й, до певної міри, світовій спільноті. Головна особливість суспільних запитів того часу виявилася у нагальній потребі суспільних змін, які б передовсім глибинно демократизували систему управління й взаємин суспільства і влади. Окрім того, сформувався також потреба в окресленні української перспективи, якої вимагали ті нові соціальні прошарки в українському суспільстві, які виплекалися уже в добу неза-

лежності України, і їм необхідна була підтримка держави у конкуренції з великим бізнесом. Слід також враховувати і загальносвітові тенденції, які характерні для сучасності, це, передовсім, – протистояння між глобальним і національним; між націокультурою і мультикультуралізмом, між національною і транснаціональною, і, навіть, антинаціональною ідентичністю.

Українські політики-державотворці, котрі визначали упродовж останніх 18 років напрямні розвитку держави, так і не досягли внутрідержавного консенсусу стосовно

основних ціннісних суспільних орієнтирів і розуміння того, що Україна може зреалізуватися лише як українська держава не лише атрибутивно, а й сутнісно-змістовно. На хвилі революційного піднесення президент В. Ющенко задекларував український шлях розвитку держави, української культури як ціннісного підґрунтя і, власне, українське бачення історичного процесу як невід'ємної складової загальноцивілізаційного поступу. Упродовж останніх п'яти років продовжувалася гостра боротьба як на політичному та інформаційному просторах між українськістю як присутнім буттєвим явищем, яке виокремлює й охарактеризовує українців як окремішню націю у світовому просторі, так і пострадянським, і в той же час позанаціональним, яке в Україні часто виступає як субнаціональне, породжене маргіналізацією і пролетаризацією сучасного українського суспільства.

Політична безвідповідальність окремих українських політиків і в той же час індиферентність суспільства щодо їхніх виявних антиукраїнських висловлювань не знаходять належної відповіді на такі виклики з боку української спільноти. Прикладом саме такої безвідповідальності може бути висловлювання Інни Богословської – депутата Верховної Ради шостого скликання, першого заступника керівника Комітету з питань культури та духовності, заслуженого юриста України, людини, яка обіймала цілу низку поважних посад у царині виконавчої влади, людини, яка висунула свою кандидатуру на посаду президента України. У передачі «Вечірня свобода» 9 лютого 2008 р. вона наголосила: «Зараз фактично те ж саме, інша ідея, інша ідеологія – націоналістична ідея, ідея створення – тому що повернути українськість неможливо, її не було ніколи – створення нової українськості, нової національної державної ідеї, поза бажанням і поза усвідомленням того, що вони хочуть, більшістю населення країни. Це Ющенко. Він намагається запропонувати нову ідеологічну парадигму державі, де більшість населення цього не хоче»*. Тобто, в окремих сегментах українського політикуму найвищого рівня українськість заперечується як така, натомість декларується російськість чи антинаціональність, і тим самим порушуються права титульної нації – українців, які складають близько 78 % людності України.

Отже, теоретичні узагальнення поняття українськості зумовлені нагальною суспільною необхідністю, що дасть змогу підсумувати досвід інших і акцентувати на прогалинах суспільно-гуманітарної освіти й освіченості, обізнаності ширших суспільних кіл в Україні.

Глобалізація світової економіки, рушійною силою якої є найбільш промислово і технологічно розвинені країни, все більше тисне не тільки на держави як самоорганізовані й дієві системи, а так само й на людину як носія культурних цінностей. Кінець 1990-х років і початок ХХІ ст. ознаменовані теоретичними роздумами представників різних націй з приводу взаємозалежності глобалізації і народної культури, яка, залишаючись культурою елітарною, водночас все більше протистоїть техногенно-модерним натискам. Окрім того, у зв'язку з процесами, що стрімко огортали різні країни, науковці розпочали теоретичні дискусії та глибоке вивчення проблеми національної ідентичності. Основою для подальших напрацювань в цій царині стали уже загальновідомі праці Б. Андерсона, Е. Гелнера,

А. Гуревича, Е. Сміта, Е. Еріксона, Е. Хобсбаума, Д. Хатчінсона, С. Хантінгтона, П. Ярошинського та ін. Усі дослідники відзначають той факт, що почуття національної належності існувало віддавна і основною єдиною ланкою в цих почуттях були мова і культура. Дискусії точилися навколо витоків походження нації і націоналізму та особливостей їхнього вияву. Проте і органісти, і модерністи, і постмодерністи визнавали те, що функцією національної ідентичності є «гомогенізування» населення, можливість зробити його однорідним, наповнити спільними інтересами і уявленнями. Саме це в умовах загальної конкуренції робить суспільства більш стійкими і конкурентоздатними як на зовні, так і здатними до мобілізації всередині країни з метою захисту своїх соціальних інтересів. Намагаючись уникнути прорахунків попередників і сучасників, збалансувати напрацювання в цій сфері, Е. Сміт і Д. Хатчінсон запропонували новий підхід – етносимволізм. Етносимволісти підкреслюють важливість етнічної складової в національній ідентичності, апелюють до важливості етнічних коренів нації. Адже спільні для етносу/нації спогади, механізми задіяння історичної пам'яті, способи її передавання, наявність спільних героїв, вождів, перемог і поразок, прив'язаність до географічно визначених місць стають основою почуття солідарності усіх членів нації. Окрім того, вони ж формують і ціннісні орієнтації нації.

Російські дослідниці І. Кабанова, А. Лукіна досить детально проаналізували існуючі на сьогодні теорії національної ідентичності в їхньому історичному розвитку [7; 13; 14]. Акцентуючи увагу на загальнотеоретичних проблемах, водночас намагаються окреслити і практичні завдання в цій царині, що є важливим для сучасного російського суспільства [6]. Тобто, узагальнення «російськості» як визначальної сутності буття росіян сьогодні є так само актуалізованим. Так, Б. Парамонов, дискутуючи з філософом Б. Гройсом про сутнісний зміст російської національної ідентичності, наголошує: «Російській культурній ідентичності, про яку клопочеться Борис Гройс, зовсім не варто шукати якісь непрохідні шляхи в якомусь іманентному комунізмі – і цим пишати перед іноземцями. Російська культура – чи, якщо завгодно, протикультурна, ідентичність вже давно сформувалася і не змінюється навіть під час найкатастрофічніших обвалів вітчизняної історії. З часів Гоголя, якщо не раніше, у Росії панують городничий Сквознік-Дмухановській і суддя Ляпкін-Тяпкін» [19, 192]. Деякі російські автори вивчають «англійськість» і її сутнісне наповнення [16; 20] тощо. Тобто, розпочатий після Другої світової війни процес теоретичного узагальнення змін, що відбувалися як в окремих суспільствах, так і в світовому просторі загалом, під кінець століття ще більше актуалізувався.

Більшість авторів, досліджуючи проблему національної ідентичності на прикладі своїх держав, наголошували на кризових явищах, які спричинені глобальними світовими процесами. С. Хантінгтон, вивчаючи процеси, які відбувалися в американському суспільстві в кінці ХХ ст., красномовно підкреслив: «Серед освічених американців, котрі належать до еліти, уявлення про національну ідентичність сприймається досить відсторонено. Свідомість американця піддавалася впливам таких концепцій, як глобалізація, мультикультуралізм, космополітизм, імміграція,

* Радіо свобода. Передача «Вечірня свобода» з Інною Богословською, ведучий Сергій Рахманін, 9.02.2008 р. // Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/content/article/1110902.html>

субнаціоналізм і антинаціоналізм. На перший план вийшли інші ідентичності – расові, «кровні», гендерні. Багато з емігрантів, через контраст, демонстрували лояльність до Штатів і з охотою приймали подвійне громадянство. Хвиля іспанізації накрила Америку, виникали навіть сумніви в збереженні лінгвістичної і культурної єдності. Співробітники корпорацій, професіонали, технократи «інформаційної епохи» ставили космополітизм вище національної ідентичності. Викладання американської історії перетворилося у викладання історії етнічної, щоб не сказати племінної... До 2000 р. Америка в багатьох смислах втратила внутрішню єдність... Виклик, кинутий національній ідентичності Америки іншими національними, субнаціональними і транснаціональними ідентичностями, яскраво проявився в подіях 1990-х рр.» [25, 24]. Одним із найпотужніших джерел впливів на ідентичність і практично необмежені можливості для її руйнування мають телебачення і телекомунікації. Монро Прайс наголошує, що саме радіо і телебачення в сучасних умовах здатні не лише змінювати ідентичність, а й руйнувати держави. Отже, держава має не тільки враховувати роль ЗМІ, а й запроваджувати правове регулювання й захист свого суспільства [21, 123–125]. М. Прайс також акцентує увагу на тому, що глобалізація прагне послабити державу і її роль через загострення конкуренції. М. Княжицький, в свою чергу, наголошував на тому, що «національна ідентичність забезпечується також квотуванням програм, що вироблені на території країни за участю її митців» [8, 133]. Захищаючись від глобальних процесів, суспільства, в першу чергу, апелюють до особливостей і своєрідності власної культури. Так поляки, котрі увійшли до складу Європейського Союзу і тим самим поступилися частиною свого суверенітету, у питанні національної ідентичності продовжують відстоювати національну культуру як ціннісний орієнтир у суспільстві, мову й особливості своїх традицій [27].

В Україні першопочатковий процес визначення українця як такого й ідентифікації себе з українством пов'язують з іменем Т. Шевченка, адже саме в його творчості проявилися ті об'єднувальні риси, які сприяли національній консолідації, викликали почуття співпричетності з територією і культурою [2; 3; 12]. Згодом, у творах М. Костомарова, М. Драгоманова, Б. Грінченка, М. Грушевського, І. Франка, Лесі Українки, українське стало визначальним як культурно-єднальне і суспільно-історичне, як провідне для політичної консолідації й самовизначення української нації. Б. Грінченко важливою складовою формування українськості, української виявності вважав системність одержання знань, а провідними – історичні знання [5]. Тоді ж розпочалися дискусії про те, яким має бути українець, чому деякі вважали себе малоросами і поводять себе саме так. Відтоді і до сьогодні не вгамовуються дискусії про належність і самовизначеність таких українців, як Микола Гоголь, Стороженки, Лазаревські, Розумовські etc.

Українські дослідники за кордоном ще в повоєнні роки започаткували вивчення проблеми національної ідентичності. Це, зокрема, праці таких знаних вчених, як І. Мірчук, О. Кульчицький, Митрополит Іларіон, З. Когут [9; 10; 11; 17; 18; 28]. В Україні з початком 1990-х років також поглиблено вивчення проблеми національної ідентичності як на рівні фундаментальних досліджень, так і прикладної соціології [1; 4; 23]. Широкий спектр проблем національної ідентичності обговорюється публіцистами.

Кожна людина упродовж життя входить до різних соціальних груп, ідентифікує себе з численними образами. Попри всі інші належності провідною залишається етнічна та національна складова самоідентифікації. В незалежній Україні розпочався процес формування нової української національної ідентичності, усталюється також новий образ українця, а, отже, виникає нагальна потреба в аналізові процесів, що відбуваються, та розробці нових технологій «виробництва» національної ідентичності в сучасних умовах глобалізації світу. Наприклад, російська дослідниця А. Лукіна, досліджуючи особливості розвитку національної ідентичності в Росії, наголошує на тому, що існують «різні способи конструювання національної ідентичності (література, публіцистика, архітектура, образотворче мистецтво, експозиційні практики) [14, 14].

Отже, у світовій науковій і буттєвій практиках існують різноманітні за своїм сутнісним наповненням визначення поняття національної ідентичності. Загалом поділяємо думку більшості авторів про те, що ідентичність є сукупністю етно(націо) ознак, які виокремлюють одну націю від іншої, роблять їх впізнаваними у світовому просторі спільнот. М. Прайс визначив національну ідентичність як «сукупність міфів, ідей, оповідок, які використовуються пануючою групою чи коаліцією для утримання влади у суспільстві. Це доволі інструментальне (і незвичне) визначення, але його корисно протиставити більш привабливим, популярним і менш цинічним тлумаченням цього терміна. Часті заклики до захисту національної ідентичності сприяють переконанню, що дещо описується на однаковому, притаманному всім рівні абстрагування, яке лежить над партійними і релігійними інтересами. За цим другим, більш романтичним поглядом приховується переконання в тому, що американськість, німецькість, російськість – є досить глибоко закорінені національні ідентичності, кожна з яких має свою унікальну історичну сутність. Для захисту, вирощування, викладу і увічнення таких ідентичностей мають бути створені спеціальні інститути. Ці ідентичності формують такі символістські форми, як прапори, архітектуру, твори мистецтва і зберігальну історію. Суспільні школи, університети, церква і організації, які здійснюють мовлення, також є осередками зберігання національної ідентичності» [22].

В Україні дискусії навколо змісту поняття «українськість» посилювалися після обрання президентом України В. Ющенка, який у своїй діяльності особливу увагу акцентував на формуванні української нації та захистові української національної ідентичності. Одним із важливих кроків стало створення Українського інституту національної пам'яті (Указ Президента України від 11.07. 2005 р. № 1087/2005; Постанова Кабінету Міністрів України від 31 травня 2006 року №764) та увічнення пам'ятних дат і осіб в історії України. (Наприклад: Указ Президента України «Про додаткові заходи щодо увічнення пам'яті жертв політичних репресій та голодоморів в Україні» від 11.07. 2005 р. № 1087/2005 та прийняття Верховною Радою України Закону України «Про Голодомор 1932–1933 років в Україні» № 376–V від 28 листопада 2006 року; визнання низкою країн світу Голодомору як геноциду української нації і засудження його). Усі ці заходи викликали неоднозначну оцінку різних політичних сил як на регіональному, так і загальноукраїнському і, навіть, європейському рівнях (Указ президента України № 46/2010 «Про присвоєння С. Бандері звання Герой України» від 20 січня 2010 року викликав протест навіть з Європарламенту). Окрім того,

за активної підтримки президента В. Ющенко розпочато ряд проектів зі зміни історико-культурного ландшафту – здійснено відбудову Батуринської фортеці, упорядковано Шевченківські місця (хоча і не завершено роботи на могилі Т. Шевченка), в м. Києві споруджено меморіал жертвам Голодомору та ін. Освідомлення історією стало однією із важливих складових становлення нової української національної ідентичності, а, отже, й своєрідним тестом на українськість для суспільства.

Нині дискусії навколо виявів «українськості» ще більше поглиблюються. Так, А. Маматова, яка здійснила соціологічне дослідження української ідентичності, вважає «українськість» сутнісною характеристикою української етнічності. Наголошує, що «українську ідентичність можна розглядати як феномен групової самосвідомості, що є ідентичністю великої соціальної групи, якій належить стати колективною «Ми»-ідентичністю» [15]. Тобто, авторка ототожнює поняття українська етнічність і «українськість». Застосувавши соціологічні та психологічні методи, вона намагалася дати змістове та соціально-психологічне навантаження поняття «українськість». Автор зробила висновки про те, що основними компонентами української етнічності є територіальна, мовна, етнічна, національна, політична, релігійна, історична та громадянська складові. «Сутність «українськості» розкривається та виявляється в почуттях належності до своєї країни, спільності з її народом, його культурою та історією; уявленнях про «Образ-Ми» українців, їх ментальність та характер; усвідомленні своїх національних особливостей та відмінностей від інших; спільних ідей, ідеалах, почуттях» [15]. Не заперечуючи думки авторки загалом, вважаю, що «українськість» дійсно є сутнісною ознакою української етнічності, проте слід враховувати те, що самовизначення особистості здійснюється на індивідуальному рівні, і не завжди етнічні українці виявляють свою українськість як таку і навики – не українці акцентують свою українськість. Прикладом може бути родина Тимошенків. Три брати Степан, Володимир і Сергій не лише не однаково самовизначалися політично, а також і культурно-свідомісно. Володимир і Сергій в період Української революції (1917–1923 рр.) стали українськими урядовцями і в подальшому в еміграції брали участь в українському національному русові, а Степан вважав себе належним до російської культури. У «Спогадах» так писав: «виросли ми три брати в одних і тих же умовах. Вищу освіту здобули в Петербурзі. Ходили там разом на українські спектаклі і концерти, але українською політикою я ніколи не цікавився і вважав себе росіянином» [24, 148]. Не визнавав він також і української мови. А Ю. Шевельов, німецького походження, не тільки виявляв свою українськість, а й захищав українське у світовому просторі та науково обґрунтовував його історичність [26].

Отже, *українськість* – виявно окреслене усвідомлення та декларування своєї належності до українського природно-культурного і суспільно-утрадиційного простору; запов'язання з ним своєї долі; несення й передача інформації, що матеріалізується у створенні нового знання; бачення української перспективи; ширення культурного представлення українців у світовому співтоваристві. Критерієм самовизначення особистості і спільноти є знання української мови як культурно-свідомісного інструментарію, завдяки якому здійснюється передача досвіду українцями та загалом пізнання світу. Українськість розглядаємо як системне поняття, яке виявляється на двох рівнях – гуртовому, або загальноспільнотному, та особистісному.

1. Аза Л. Структурна композиція етнічної ідентичності // Соціокультурні ідентичності та практики / За ред. А. Ручки. – К.: Ін-т соціології НАН України, 2002. – С. 201–213. 2. Брижицька С. Життя і слово українця для українців. Тарас Шевченко і становлення національної ідентифікації українців. За матеріалами книг вражень на його могилі 1896–1926 рр. – Монографія. – К.: Видавництво «Задруга». – 2006. – 294 с. 3. Брижицька С. «Я не самотній...». Національне самоствердження Тараса Шевченка та його вплив на становлення національної ідентичності українців (друга чверть XIX ст. – середина 20-х років XX ст.): Моногр. – Черкаси: Брама України, 2006. – 192 с. 4. Вовканич С. Українськість – це той феномен, який має пронизувати все суспільне життя // Львівська газета. – 2008 року. – № 123 // Режим доступу: <http://www.gazeta.lviv.ua/articles/2008/08/26/33682/>. 5. Грінченко Б. Листи з Наддніпрянщини. Лист V. Б. Грінченко – М. Драгоманов. Діалоги про українську національну справу. – Київ, 1994 // Режим доступу: <http://izbornyk.org.ua/drag/drag2.htm>. 6. Жданова В. Русская культурно-языковая модель пространства и особенности индивидуальной ориентации в ней // Русские и «русскость». Лингво-культурологические этюды / Сост. В. В. Красных. – М.: Гнозис, 2006. – С. 5–178. 7. Кабанова И. В. Теории национальной идентичности // Филологические записки. Вестник литературоведения и языкознания. – Вып. 24. – Воронеж, 2006. – С. 210–219. 8. Княжицький М. Свобода слова у системі національної безпеки // І. – 2004. – № 32. – С. 131–135. 9. Козут Зенон. Коріння ідентичності. Студія з ранньомодерної та модерної історії України. – К.: Критика, 2004. – 352 с. 10. Кульчицький О. Світовідчуття українця // Українська душа. – К., 1992. – С. 48–65. 11. Кульчицький О. Український персоналізм. Філософська і етнопсихологічна синтеза. – Мюнхен; Париж, 1985. – 192 с. 12. Лисяк-Рудницький І. Формування українського народу й нації (методологічні завваги) // Історичні есе. – Т. 1. – К.; 1994. – С. 11–26. 13. Лукина А. В. Новые подходы к исследованию национальной идентичности / А. В. Лукина // Известия Уральского государственного университета. – 2004. – № 33. – С. 238–246. 14. Лукина А. Социокультурные технологии формирования национальной идентичности (историко-методологический аспект). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата культурологии. – Екатеринбург, 2004. – 24 с. 15. Маматова А. С. «Українськість» як сутнісна характеристика української етнічності // Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина української держави. Збірн. наук. праць. – 2008. – Вип. 8 // Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/ppp/2008_8/index.htm. 16. Мерзлякова Е. О. Об особенностях семантики иконических знаков baked beans, pudding, roast beef, fish and chips // Вестник ТГПУ. Серия: гуманитарные науки (филология: индоевропейские и сибирские языки). – Томск, 2006. – Выпуск № 4 (55). – С. 82–90 // Режим доступу: <http://www.tspu.edu.ru/info/sotrudnic.php?id=58>. 17. *Митрополит Іларіон*. Книга буття на чужині. Бережемо все своє рідне! Ідеологічно-історичні нариси. – Вінніпег: Українське Наукове Товариство, 1956. – 168 с. 18. *Мірчук Іван*. Світогляд українського народу (спроба характеристики). Відбитка з Наукового збірника Т. III Українського Вільного Університету в Празі / Іван Мірчук. – Прага: Друкарня протекторату Чехія й Моравія в Празі, 1942. – 24 с. 19. *Парамонов Б.* Російська влада як основа культурної ідентичності // І. – 2004. – Ч. 31. – С. 189–192. 20. *Петросова Е. Г.* Концепция «английскости» в современном постмодернистском романе: 10.01.03 Петросова, Елена Генриховна Концепция «английскости» в современном постмодернистском романе (Г. Свифт, П. Акройд): Дис. ... канд. филол. наук: 10.01.03 Москва, 2005 146 с. РФБ ОД, 61:05-10/1149 21. *Прайс Монро*. Телебачення, телекомунікації і перехідний період: право, суспільство і національна ідентичність // І. – 2004. – Ч. 32. – С. 122–130. 22. *Прайс М.* Телевиденье, телекоммуникации в переходный период: право, общество и национальная идентичность. Пер. Алексеев С. – М.: Изд-во МГУ, Monrov E. Price, 2000. // Режим доступу: <http://www.medialaw.ru/publications/books/mp/3/html>. 23. *Сергійчук В., Пискун В., Воронаєва Т.* та ін. Трансформація національної ідентичності: історіософські, культурологічні та соціально-психологічні аспекти. Проект ДФФД № 07.07/43 / Фундаментальні орієнтири науки. Збірник статей за матеріалами проектів гуманітарного та соціально-економічного напрямів ДФФД. – К.: «Академперіодика», 2005. – С. 24–53. 24. *Тимошенко С.* Воспоминания. – Париж, 1963. – 418 с. 25. *Хантингтон С.* Кто мы? Вызовы американской национальной идентичности / С. Хантингтон; Пер. с англ. А. Башкирова. – М.: ООО «Издательство АСТ»: ООО «Транзиткнига», 2004. – 635 с. 26. *Шевельов Ю. (Юрій Шерех)*. «Я – мене – мені... (і довкруги). Спогади». – Харків; Нью-Йорк, 2001. – Т. 1. В Україні. Видання часопису «Березіль». – Харків; Нью-Йорк, 2001. – С. 74–77. 27. *Jaroszyński Piotr*. Ocalić Polskość. Wydawnictwo Instytut Edukacji Narodowej Lublin 2001 // Режим доступу <http://www.polonica.net/OcalicPolskosc1.htm>. 28. Culture, Nation, & Identity: The Ukrainian-Russian Encounter (1600–1945) by Andreas Kappeler, Zenon E. Kohut, Frank E. Sysyn, and Mark von Hagen. – CIUS Press, 2003. – 381 pp.